

Murdraretsch a Mompé e morts en la Val Fex

Il titel da quest artigel è be fictiv. I va per crimis regiunals: Quantas dunsainas cadavers en lieus scenics hai gia dà en il chantun Grischun? Tge mangian e baivan ils detectivs il pli gudent? E datti differenzas locals pertutgond ils delicts? Dumondas ch'il scienzià Thomas Barfuss da Cuira ha respundi en ina lavur incumbensada da l'ICG, l'Institut per la perscrutaziun da la cultura grischuna.

OLIVIA PORTMANN-MOSCA/FMR

«Durant bundant trais onns hai jau legi mintga di almain in'ura in crimi. E gea, jau legel gugent crimis», declera *Thomas Barfuss* cun in surrir co ch'el è vegni da far las retschertgas per sia lavur scientifica. Ils resultats da las retschertgas ha il scienzià da litteratura e cultura publictà en in cudesch cun il titel «Mordslandschaften» (guarda box). Thomas Barfuss aveva en sazez l'incumbensa da l'Institut per la perscrutaziun da la cultura grischuna (ICG) da far retschertgas pertutgond il tema: litteratura e turissem. Bainspert haja el però chattà ora che crimis regiunals hajan da far magari bler cun il turissem. «I va uschè vinavant che crimis regiunals vegnan perfin taxads sco litteratura da viadi per tschertas regiuns, quai m'ha fatg mirveglius da savair dapli sur da quest gener.»

Enavos fin en ils onns 1920

«L'emprim vuleva jau be prender per mauns l'unda dals pli novs crimis regiunals, dimena quels radund 100 cudeschs ch'èn cumparids durant ils ultims 25 onns», declera il scienzià da Cuira. Ma bainspert haja el sentì, ch'el stoppia era leger ils crimis pli vegls per enclerger la pli nova unda da crimis regiunals. «Uschia hai jau fatg retschertgas en fin il 1920, 1930.» Els emprims romans criminals en tudestg en Grischun èn vegnids scrits da giasts da cura. Quels giogan pia tuts en ils lieus mundans, sco a Tavau, Arosa u San Murezzan.

L'emprim crimi da vacanza en la Surselva da l'onn 1987 porta il titel «Mord in Mompé», quel è vegni scrit dad in uschenumnà indigen cun il num Jon Durschei. Ma en sazez era quai be in pseudonim da l'editur Werner Bucher, da la chasa editur Orte da Turitg. Cun in num indigen sco autur vuleva la chasa editura mussar dapli autenticità. Sco detectiv aveva quella istorgia installà il Pader Ambrosius. Quest è be in muster da chausas interessantas che Thomas Barfuss descriva en ses cudesch. El sa deditgescha er als crimis rumantschs, tranter auter il pli enconuscent per ils engiadinais «Linard Lum» da *Gövi Klainguti*. El descriva co ch'els crimis rumantschs èn sa sviluppad. Per exempel sut *Daniel Badraun*, che scriveva l'emprim per il radio u er cun ils raquints criminals dad *Attilio Bivetti*.

^ Filar cun velo da Malögia engiu vers Casaccia, er in'acziun che ha para impressiunà inqual autur da crimis: La cursa rapida a val cun stortas stretgas vegn avant en plirs crimis.

< L'hotel Waldhaus a Segl Maria tutga dapi decennis, en il mund fictiv da crimis regiunals, tar ils lieus preferids per la gianira cun nauschas intensiuns.

FOTOS DANIEL ROHNER

Nas fin e lieus scenics per ils delicts

In auter aspect che Thomas Barfuss ha intercuri, è tge ch'els detectivs mangian e baivan. Savens han ils detectivs era pertutgant la culinaria in nas fin. Els baivan gugent vins dal Signuradi e mangian gugent spaisas locals da buna qualitat. Era quai ina cumprova, tenor Thomas Barfuss

ch'els auturs tschertgan propi il regional, nua che lur toc gioga.

Vinavant ha il scienzià empruvà da scuvrir nua ch'els delicts capitin. I dat en egl che blers cadavers vegnan deponids en lieus scenics cun bellas vistas u en lieus impurtants per il Grischun, sco per exempel sut ina punt da la Viafier retica. Pertge che quai è uschia, emprova Thomas Barfuss da declerar: «En ils crimis regiunals vai per l'effect da reconuscher puspè in lieu u perfin per la pussaivladad da pudair ir en quel lieu. Plinavant dattan las auturas ed els auturs da crimis regiunals a lur cas e lur victimas ina muntada u perfin relevanza tut speziala mettend en connex cun quests

lieus spezial.» Ma era per las lecturas ed els lecturs sa mida la percepziun dad in lieu, suenter ch'els han legi quests crimis, declera il scienzià.

Nagina cuntrabanda en il Puschlav

Ina chaussa che dettia er en egl, saja ch'els delicts ed els cadavers sa differenzieschan tut tenor val, declera Thomas Barfuss: «Entant ch'els cadavers en l'Engiadina èn savens traplads en ils glatschers, u pli ch'in cadaver è vegni bittà a Malögia en in mulin da glatsch, vai a Tavau per rapinaments enturn il WEF ed en il Partenz per istorgias da purs e mastergnanza.» Interessant saja dentant, remartga Thomas Barfuss: «En il Puschlav na datti nagin crimi che s'occupa da la cuntrabanda. Quel tema vegn fin ussa be avant en in roman d'educaziun.» Che quai veglia dir ch'il focus turistic na stettia anc betg en il center.

E lura dettia era lieus, nua ch'els delicts s'accumuleschan. «Per exempel en il Waldhaus a Segl. U in summa, la regiun tranter Segl e San Murezzan è fitg savens lieu d'acziun. Ma er a Cuira ed a Tavau capitin blers cas en ils crimis regiunals.»

«Ils emprims raquints criminals dal Grischun èn vegnids scrits da giasts da cura, pia da Tavau, Arosa e San Murezzan.»

Normalmain na vegnian ils cadavers betg deponids en hotels, quai fiss nauscha reclama, declera Thomas Barfuss. Ma da l'autra vart vala entant er en la branscha dal turissem il uschenumnà storytelling sco bun utensil per far reclama.

Gronda part dal martga da litteratura

In summa valia il gener dals crimis regiunals dentant sco part dal martgà dad affars turistics. Dad ina vart rendia per ils auturs da crimis da scriver davart ina regiun da vacanza, perquai che uschia vegnian ils cudeschs vendids là als indigens che s'interessan. Ma era turists e giasts cumpran la lectura, sch'els cudeschs vegnian vendids al lieu, da las butias locals. Ed era sin l'internet, sch'els turists tschertgian avant co ir en vacanza lectura da la destinaziun giavischada.

Quai possia esser in dals motifs perge ch'il gener da crimis regiunals, er en il Grischun, haja fatg dapli ils onns 2010 in svilup enorm grond. Tenor Thomas Barfuss haja quai da far dad ina vart cun quai che la glieud stima puspè pli ferm products locals e regiunals. Però era cun in midament da models dad affars dals editurs. Dapi curt han pliras chasas edituras tudestgas, spezializadas sin crimis, expandi lur affars vers il Grischun. Ed er auturas ed auturs indigens han augmentà lur produenziun cun figuras da detectivs ch'èn capabls da schliar cas en seria.

«L'unica perditga dal delict era in portg pailus.»

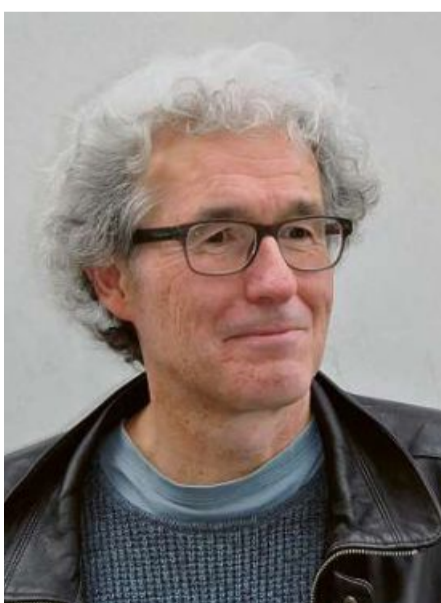
«Trais dumondas a Thomas Barfuss»

FMR: Thomas Barfuss, Vos avais lavurà durant bundant trais onns cun crimis, auturas ed auturs da crimis, fatg retschertgas e tratg conclusiuns – co scrivesas Vos uss in crimi?

Thomas Barfuss: Jau sun scienzià e betg autur da crimi. Jau na fiss betg capabel da scriver in crimi interessant, quai surlasch jau als auters. Ma, mia lavur scientifica ha tschertas sumeglientschas cun quella dad in detectiv. Jau chat fitg interessant e fascinant da far las retschertgas, e persequitar differents fastizs fin ch'ins chatta la gista soluziun, ed jau spesesch che era mes cudesch saja divertent e porscha passaschas captivantas ed interessantas, sco in crimi.

Tge è stada la pli gronda surpraisa per Vos, suenter tut questas retschertgas da crimi?

Las differenzas locals dals cas. Dentant che crimis a Tavau han

Thomas Barfuss da Cuira, scienzià da litteratura e cultura, el ha lavurà radund trais onns per mussar si il svilup istoric, las cumulaziuns e differenzas geograficas da delicts e la muntada economica en il turissem dals crimis regiunals.

FOTO DANIELA HEINEN

savens rapiments sco cas da schliar, e mussan dubis envers l'integritad da l'elita economica enturn il WEF, giogan crimis en il Partenz plitost en il milieu dals purs e mastergnanza. L'Engiadina Ota è il hotspot per crimis europeics. Dal rest l'emprim crimi suenter la guerra mundiala era in crimi rumantsch da Reto Caratsch.

Avais Vos chattà en Vossas retschertgas in cas spezialmain creativ, u ina victima spezialmain interessanta?

En in crimi sto naturalmain mintga cas esser original e spectacular. Ma gea ina situaziun, che ma pareva autra e perquai interessanta, vegn avant en in'istorgia che gioga ad Aschera-Maria: Là è l'unica perditga d'in murdraretsch in portg pailus. E quel vegn lura tramess tar in terapeut da bestgas per quai ch'ins vul far discurre e raquintar dal murdraretsch.

«Mordslandschaften»

I vegn assassinà e cugliunà, fatg la cuntrabanda e rapinà e tut en ina bella cuntrada, en l'ambient alpin. E quai en multifars cas. Per cletg be sin palpieri in crimi. Il scienzià da litteratura e cultura da Cuira *Thomas Barfuss* ha retschertgà davart l'istorgia, il svilup, il turissem, ils differents cas, ils characters dals detectivs e la culinaria da crimis regiunals che giogan en il Grischun. Sia lavur «Mordslandschaften» ha el reparti en trais parts; l'emprima mussa in guid illustrà tras las differentas regiuns grischunas, cun ils crimis ch'èn success là. En la segunda part mussa Thomas Barfuss si l'istorgia ed il svilup dal roman criminal dals onns 1920–30, sur ils crimis rumantschs per il radio rumantsch en ils onns 1990 fin via tar il crimi regional modern, gist cumpari. Discutads vegnan characters, chaussas e motivs. En la terza part vai per il connex tranter il turissem ed ils crimis regiunals. Cun in sguard scientific davos las culissas dal crimi regional, motivs e motivaziuns vegnan a pled auturas ed auturs. La rolla principala giogan detectivs e turists, dals

quals ins chatta ina stretga parentella sin la tschertga d'ina realità zuppada. Ils lieus che vegnan descritti en ils crimis e las cuntradas d'omicidi alpinas sa sviluppan pli e pli er en lieus che turistas e turists vullessan pudair visitar e cun quai daventan crimis regiunals er in'impurtanta part da la litteratura da viadi. (fmr/opm)

Il cudesch «Mordslandschaften» è cumpari tar la chasa editura Chronos.

FOTO MAD